Φαρενάιτ 451: Τα Βιβλία Δίχως Αναγνώστες

Αλέξανδρος Σχισμένος

Όταν ο Ray Bradbury έφυγε από τη ζωή σε βαθιά γεράματα το 2012, η θέση του στην ιστορία της λογοτεχνίας, αλλά και του κινηματογράφου[1], είχε εδραιωθεί πάνω σε μία διαβόητη δυστοπική αφήγηση με τον τίτλο 'Farenheit 451', ένα βιβλίο για το τέλος των βιβλίων, που εκδόθηκε το 1953 και έγινε κατευθείαν πασίγνωστο. Ας δούμε λίγο αυτούς τους αριθμητικούς δείκτες:

Φαρενάιτ 451, όπως δηλώνει ήδη ο υπότιτλος του βιβλίου είναι η «θερμοκρασία στην οποία το βιβλίο αναφλέγεται και καίγεται». Είναι αριθμός συμβολικός και όχι ακριβής, φυσικά, αφού η θερμοκρασία εξαρτάται από το είδος του χαρτιού και τη μέθοδο τυπώματος του βιβλίου, αλλά αυτό δεν έχει καμία σημασία παρά μόνο ως κενή ακριβολογία. Αυτό που έχει σημασία είναι ακριβώς το *γεγονός* ότι τα βιβλία καίγονται και καίγονταν και θα καίγονται, μία πραγματικότητα που συγκλόνισε τον νεαρό Ray, όταν έμαθε για την πυρπόληση της βιβλιοθήκης της Αλεξάνδρειας. «Έκλαψε, όταν έμαθε, σε ηλικία 9 ετών, ότι η αρχαία βιβλιοθήκη της Αλεξάνδρειας είχε καεί», γράφει ο μελετητής της αμερικάνικης λογοτεχνίας John Cusatis[2].

Αυτή η ανεπίστρεπτη απώλεια της ιστορικής μνήμης και της πολιτισμικής δημιουργίας της εγγράμματης ανθρωπότητας, το αναπόφευκτο τέλος του γραπτού λόγου στην πυρά, δεν είναι *φυσικό γεγονός*, όπως είναι η φυσική φθορά που κάνει το χαρτί να κιτρινίζει σαν ήλιος, εκπυρώνοντας, δίχως να αφανίζει τις λέξεις και διατηρεί, σε αρχαία παλίμψηστα και παπύρους της Βύβλου τα ίχνη των φαντασιακών σημασιών μπροστά στην επερχόμενη σιωπή του παρελθόντος. Η πυρά, αντιθέτως, καταργεί τη χρονικότητα, τη διάρκεια του γραπτού κειμένου και αντιστρέφει τη βεβαιότητα ενός Derrida, πως η γραπτή έκφραση

διατηρείται «παρά την πλήρη απουσία του υποκειμένου και πέρα από τον θάνατό του»[3]. Το κάψιμο ενός βιβλίου, αυτό που δηλώνεται συμβολικά από την αριθμητική έκφραση «Φάρενάιτ 451» είναι *ιστορικό γεγονός*, γεγονός που έχει την *αρχή* του στη δράση των ανθρώπων, δηλαδή ***πολιτικό γεγονός***.

Ας πάμε στο 1953, τη χρονιά που εκδόθηκε το βιβλίο. Ως δήλωση έτους, ο αριθμός δεν παραπέμπει σε ένα αφηρημένο συμβολισμό ενός τύπου ιστορικής και πολιτικής πράξης, αλλά σε πλέγματα ιστορικών και πολιτικών πράξεων, σε ιστορικές πραγματώσεις του αφηρημένου συμβολισμού.

Μέτα από την πυρπόληση της βιβλιοθήκης της Αλεξάνδρειας από τον Καίσαρα και από τον Χαλίφη, μετά τις πυρές των απαγορευμένων βιβλίων της Ιεράς Εξέτασης και ακόμη και μετά την ενηλικίωση του ίδιου του Bradbury, ήρθαν οι δημόσιες «γιορτές» καύσης βιβλίων των Ναζί και οι διώξεις συγγραφέων και ποιητών από τον Στάλιν. Τον Οκτώβριο του 1953, όταν βγήκε το βιβλίο, οι Ναζί είχαν μόλις ηττηθεί ενώ ο Στάλιν είχε πριν λίγους μήνες πεθάνει, η εργατική εξέγερση της 17^{ης} Ιούνη στην Ανατολική Γερμανία είχε καταπνιγεί και στις Η.Π.Α. η μελανή οπή του πογκρόμ που εξαπέλυσε ο γερουσιαστής ΜακΚάρθυ κατάπινε κάθε δημόσια φωνή. Ο Bradbury λοιπόν δεν χρειαζόταν να ταξιδέψει με τα φτερά της φαντασίας στο αρχαίο λιμάνι της Αλεξάνδρειας. Η θερμοκρασία που επέλεξε για τίτλο και δηλώνει την καύση του βιβλίου, την καταστροφή της ιστορικής μνήμης και της ανθρώπινης δημιουργίας ως πολιτική πράξη, το Φάρενάιτ 451, ήταν η θερμοκρασία της εποχής του, του σκοτεινού 20^{ου} αιώνα.

Ας δούμε πολύ σύντομα το πανόραμα της επερχόμενης δυστοπίας που περιγράφεται στις σελίδες του βιβλίου. Ο Bradbury μας παρουσιάζει μία κοινωνία όπου ΟΛΑ τα βιβλία είναι απαγορευμένα, και τεράστιες οθόνες τηλεόρασης, διαρκώς ανοιχτές, καταλαμβάνουν τους τοίχους των σπιτιών και τη φαντασία των υπηκόων. Σε αυτή την κοινωνία η ιστορική ακολουθία των καταλόγων των απαγορευμένων βιβλίων έχει πλέον περαιωθεί, έχει ολοκληρωθεί και στρατιές ‘πυρανθρώπων’ (ο

Bradbury παίζει με την κυριολεκτική σημασία της αγγλικής λέξης fireman που σημαίνει ‘πυροσβέστης’, μα στην ελληνική το λογοπαίγνιο χάνεται), εκπαιδευμένοι και στρατολογημένοι από το Κράτος (με Κ κεφαλαίο) καταστρέφουν τα τελευταία εναπομείναντα σε κρύπτες βιβλία. Ένα τέτοιο βιβλίο βρίσκει ο ήρωας του βιβλίου, ο εκπαιδευμένος κρατικός καταστροφέας βιβλίων Μόνταγκ, αλλά αντί να το καταστρέψει, το διαβάζει. Και η ζωή του αλλάζει.

Η ανάγνωση του βιβλίου, η πράξη της ανάγνωσης αποκαλύπτει στον Μόνταγκ τις δυνατότητες ενός εσωτερικού διαλόγου και τον απέραντο εσωτερικό ορίζοντα, του αποκαλύπτει το εσωτερικό βάθος της υποκειμενικότητάς του, τη σκέψη που αναδύεται μέσα στη σιωπή και παρά τη σιωπή αναδημιουργεί, αναδιπλασιάζει και πολλαπλασιάζει τον εαυτό της και τους φαντασιακούς της τόπους. Η ανάγνωση ενός βιβλίου κάνει τον Μόνταγκ να εξεγερθεί συνειδησιακά, να μην χωράει στην επιφάνεια της οθόνης, να αρνείται την κενή ψυχαγωγία και τη χαυνωτική ηδονή του θεάματος. Επίσης, συναντά μία ακόμη αναγνώστρια (πράγμα που σε αυτή την κοινωνία είναι ανατρεπτικός πολιτικός χαρακτηρισμός) και γνωρίζει, με ανοιχτό πλέον τον εσωτερικό ορίζοντα της συνείδησής του, τον έρωτα για τον άλλο, τον πόθο υπέρβασης του εαυτού. Από διώκτης, γίνεται διωκόμενος, από φρουρός γίνεται παρίας και οι συνάδελφοί του στρέφονται, με το διαχρονικό μένος των οργάνων της τάξης για όσους αυτομολούν, εναντίον του σε ένα ανθρωποκυνηγητό.

Ενώ κάθε ελπίδα μοιάζει να έχει χαθεί, ο Bradbury μας αφήνει στο τέλος μία μικρή διέξοδο. Κυνηγημένος ο Μόνταγκ και αφού έχει καταστρέψει το βιβλίο που τον μάγεψε για να χάσουν οι διώκτες του τα ίχνη του, συναντά έξω από τα όρια της πόλης, στην ύπαιθρο, εκτός κοινωνίας, στη φύση, μία άλλη ομάδα ανθρώπων. Μία ομάδα που προσπαθεί να αντισταθεί στην καταστροφή της μνήμης, μία ομάδα διάσωσης του παρελθόντος που αγαπά τα βιβλία και ο Μόνταγκ ενώνεται μαζί τους.

Σώθηκε λοιπόν η ανάγνωση; Δυστυχώς όχι. **Η διάσωση του παρελθόντος, η διατήρηση της ιστορικής μνήμης, αν δεν υπάρχει**

ο δημόσιος χώρος του αναστοχασμού, της κριτικής και της αναζωογόνησης της ιστορικής μνήμης, μπορεί να γίνει καθήλωση. Ας δούμε πώς περιγράφουν οι άνθρωποι των βιβλίων την κοινότητά τους: «Και *είμαστε* επίσης εμπρηστές βιβλίων. Διαβάσαμε τα βιβλία και ύστερα τα κάψαμε από φόβο μήπως και τα βρουν. Τα μικροφίλμ δεν μας βοηθούσαν· ταξιδεύαμε συνεχώς, δεν θα θέλαμε να θάβουμε τα μικροφίλμ και να επιστρέφουμε αργότερα. Υπάρχει πάντα ο κίνδυνος να τα ανακαλύψουν. Είναι προτιμότερο να τα φυλάμε μέσα στα κεφάλια μας, όπου κανείς δεν μπορεί να τα δει ούτε να υποψιαστεί την ύπαρξή τους. Είμαστε όλοι αποσπάσματα ή και μεγάλα κομμάτια Ιστορίας, Λογοτεχνίας και Διεθνούς Δικαίου· ο Μπάυρον, ο Τομ Παίην, ο Μακιαβέλι, ο Χριστός, οι πάντες εδώ. Και η ώρα είναι περασμένη. Και ο πόλεμος όπου να ‘ναι αρχίζει[4]».

Οι άνθρωποι-βιβλία δεν είναι αναγνώστες, είναι *ζωντανά βιβλία*. Αλλά εδώ επανέρχονται οι ενστάσεις που διατύπωσε ο Πλάτων ενάντια στον γραπτό λόγο, ότι τα γραπτά κείμενα *δεν σου απαντούν*. Παρομοίως και τα *ζωντανά βιβλία*, δεν απαντούν, απλώς διατηρούν, επαναλαμβάνουν, αφηγούνται το ήδη γραμμένο. Το υποκείμενο που έγινε βιβλίο δεν είναι ο αναγνώστης, είναι το βιβλίο.

Μέσα στην αναγκαία ταύτιση, στη διαρκή απομνημόνευση και επανάληψη των διασωθέντων ήδη γραμμένων κειμένων έχει χαθεί η απόσταση ανάμεσα στον αναγνώστη και το κείμενο, η απόσταση και η γέφυρα που ορίζουν τον τόπο της *ερμηνείας*, τον τόπο της *φαντασιακής ανάπλασης του νοήματος*, τον τόπο της *κριτικής ανάγνωσης* και της επερχόμενης δημιουργίας. Χωρίς αυτόν τον τόπο, τα βιβλία μένουν στέρφα, ανίκανα να γεννήσουν νέα νοήματα, ανίκανα να βρουν *αναγνώστες*. Και ο συγγραφέας το γνωρίζει αυτό, ο άνθρωπος-βιβλίο το παραδέχεται: «Το μόνο που θέλουμε είναι να διατηρήσουμε άθικτη τη γνώση που πιστεύουμε ότι χρειαζόμαστε. Προς το παρόν, δεν έχουμε σκοπό να ερεθίσουμε ούτε να εξοργίσουμε κανέναν[5]», καθώς οι άνθρωποι-βιβλία δεν δημιουργούν πραγματικά *κοινότητα*, αλλά *βιβλιοθήκη*.

Ο Bradbury μας λέει λοιπόν ότι μπορεί να καταστραφεί μαζί με

το βιβλίο και την ιστορική μνήμη που αυτό περιέχει και η ίδια η ανάγνωση, ο τόπος της κριτικής σκέψης, και στο ιδιωτικό και στο δημόσιο πεδίο. Αλλά μας λέει και κάτι παραπάνω: ότι αυτή η καταστροφή είναι πολιτική πράξη και ότι το ατομικό δεν μπορεί παρά να ακολουθήσει, αν καταστραφεί το κοινωνικό. Ούτε αρκεί το ατομικό για να ανασυστήσει το κοινωνικό δίχως το δημόσιο, αφού η κοινότητα-βιβλιοθήκη δεν περιέχει ελεύθερο δημόσιο χώρο. Η διέξοδος λοιπόν προσφέρεται στις ενδεχόμενες μέλλουσες γενιές, αυτές που, αφού ακούσουν τα παλαιά βιβλία, ίσως τα κρίνουν, ίσως τα αμφισβητήσουν, ίσως εν τέλει, γράψουν τα δικά τους και δημιουργήσουν τον ελεύθερο δημόσιο χώρο της συζήτησης. Μόνο έτσι μπορεί να σωθεί το παρελθόν, όταν μεταβολίζεται ως παρόν στη πράξη της ελευθερίας που δημιουργεί το μέλλον.

Λίγο πριν πεθάνει και ενώ είχε αρχίσει να εκθέτει διάφορες περίεργες συνωμοσιολογικές απόψεις, ο Bradbury δήλωσε πως το βιβλίο του έχει λιγότερη σχέση με τον πολιτικό ολοκληρωτισμό, από όσο έχει με την κυριαρχία της *τηλεόρασης*. Αυτή η κυριαρχία καταστρέφει και την ιστορική μνήμη και την ανάγνωση, όχι μέσω της πολιτικής καύσης, αλλά μέσω του κατατεμαχισμού και του πληθωρισμού, προσφέροντας, αντί για γεγονότα, θραύσματα πληροφοριών ή *γεγονοτοειδή* (factoids): «Η τηλεόραση σου δίνει τις ημερομηνίες του Ναπολέοντα, αλλά όχι το ποιος ήταν» δήλωσε και επέμεινε πως «σε πνίγουν με τόσες πληροφορίες, που αισθάνεσαι φουσκωμένος[6]».

Το 2017, καθιερώθηκαν στο κοινωνικό φαντασιακό και μέσω του Διαδικτύου οι έννοιες fake-news και post-truth, ψευδοειδήσεις και μετα-αλήθεια, ως ισχυρά πολιτικά εργαλεία, ικανά να διαμορφώνουν την κοινωνική πραγματικότητα. Το Διαδίκτυο βέβαια δεν είναι τηλεόραση, φέρει νέες προβληματικές. Διαβάζοντας το Φαρενάιτ 451 είναι ευκαιρία να αναρωτηθούμε ποια είναι η θερμοκρασία της δικής μας εποχής.

Παρακάμπτοντας βέβαια το ερώτημα, ποιος άνθρωπος θα αφιέρωνε τη ζωή και τη μνήμη του για να διασώσει κείμενα του Διεθνούς Δικαίου;

Σημειώσεις:

[1] Το 1966 το Farenheit 451 έγινε ταινία από τον Φρανσουά Τρυφώ.

[2] Cusatis, John (2010). Research Guide to American Literature: Postwar Literature 1945–1970. Facts on File Library of American Literature. 6, εκδ. Infobase Publishing, Ν. Υόρκη.

[3] Derrida, Jacques (1967) Περί Γραμματολογίας, εκδ. Γνώση, 1990, Αθήνα.

[4] Από το Φαρενάιτ 451, όπως παρατίθεται στον τόμο Περί βιβλιοθηκών, εκδ. Άγρα, Αθήνα 2009, σσ. 180-181.

[5] Ο.π.

[6] https://www.laweekly.com/news/ray-bradbury-fahrenheit-451-misinterpreted-2149125